

Ebû İshâk İbrâhim b. Mûsâ eş-Şâtıbî'nin Makâsîd Kavramı Açısından Muvâfakât Eseri | Atike Kardaş

İDE AKADEMİ DÖNEM ÖDEVİ 2020-2021

Usûl- fıkıh alanında pek çok eser meydana getirilmiştir. Şâtıbî'ye gelene kadar bir birikim vardır. Şâtıbî'nin el-Muvâfakât adlı eseri kendi ifadesiyle; "İslâm literatürü içerisinde gösterilebilecek tek usulü fıkıh eseridir." Şâtıbî daha çok makâsîdüş-şerîa konusuna yaklaşımı ile tanınmaktadır. İlk dönem usûl-ı fıkıh eserlerine kendisine bizzat yer almayan makâsîd kavramı Şâtıbî'de dönüm noktası teşkil etmektedir. O Muvâfakât'ta Şâtıbî Muvâfakât eserinde genişçe makâsîd kavramına yer ayırmıştır. Fıkıh usulü sistematığına makâsîd kavramını eklemekle beraber bu kavramı merkez alan çok kapsamlı derin bir teori geliştirerek; tümevarım (manevî istikrâ) yöntemiyle yazılmış usûl kitaplarında geçmeyen zamanımız içim önemli bahisleri içine almış bir kitaptır. Şâtıbî bu eseriyle, Fıkıh Usulü ilminde asıl incelenmesi gereken meselelerin hangileri olduğunu göstermek istemektedir. Böylece kendini diğer usulü fıkıh kitaplarından ayırmaktadır. Tümevarım yöntemini esas alan Şâtıbî'ye göre fıkıhın sağlam temeller üzerine kurulmuş olması için fıkıh usulünün kesin olması gerekir; bu da ancak akıl prensiplere ve şeriatın küllî esaslara dayalı olmasıyla sağlanabileceğini ileri sürmektedir. Bu çalışmada Şâtıbî'nin makâsîd görüşü Muvâfakât adlı eseri göz önünde bulundurularak ele alınmaktadır. Nitekim Muvâfakât'ın İkinci dildin birinci bölümü "Kitâbü'l-Makâsîd"a ayrılmış olup konuyu Onüç meselede incelemektedir.

Anahtar Kelimeler

Usûl, Makâsîd, Usûl-ı Fıkıh, İmam Şâtıbî, Makâsîdüş-Şerîa, El-Muvâfakât

1. Şâtıbî'nin Hayatı

720 (1320) yılı civarında [1] Endülüs'ün Gırnata kentinde doğan [2] Şâtıbî'nin tam adı: Ebû İshâk İbrâhim b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtıbî el-Gırnâtî'dir. [3] Künyesi Ebû İshâk olan müellif, [4] Arap kökenli ailesi Şâtıbeli (Jativa) olduğundan Şâtıbî nisbesiyle anılmıştır. [5] Hayatını Gırnata'da geçirmiş olmasından dolayı "el-Gırnâtî" olarak da anılmaktadır. Hicrî 8/mîlâdî 14.yüzyılın önde gelen bilginlerinden birisidir. [6] "Şâtıbî, Endülüs'ün ve Mâlikî mezhebinin önde gelen fıkıh ve usûl âlimlerindendir. Ayrıca o, Arap dili gramercisi, müfessir ve muhaddistir. Onun en fazla öne çıkan yönleri ise fıkıh usulü ve Arap dili olmuştur. Şâtıbî, Mâlikî mezhebi içinde yetişen muhakkik bir âlimdir. O, İslâmî ilimlerdeki derinliğiyle temayüz etmiştir. [7]

İslâm kültürü içinde yetişmiş şahsiyetleri ve eserlerini tanıtan biyobibliyografik eserlerde doğum yeri, hoca ve talebeleriyle eserleri dışında hayatına dair geniş bilgilere rastlanamamaktadır. [8] Bununla beraber Şâtıbî, Gırnata'da yetişmiş, tahsilini burada tamamlamış ve hayatının sonuna kadar da buradan ayrılmamıştır. Ailesi hakkında ise kaynaklarda bilgi verilmemektedir. [9] Gırnata aynı zamanda bölgemin en iyi ilim ve kültür merkezidir. Endülüslü ve Kuzey Afrikalı âlimlerin yoğun bir şekilde bulunduğu bu şehirde yetişen Şâtıbî eğitimine İbnü'z-Zeyyât el-Kelâî'den Kur'ân öğrenerek başladığı söylenmektedir. Ardından Arap dil âlimi Ebû Abdullah Muhammed b. Ali el-Fahhâr el-İlbîrî'nin talebesi olmuştur Vefatına kadar sürekli derslerine devam ettiği bu hocasından ayrıca kırâati seb'a okumuştur. Daha sonra Nasriyye hocalığına tayin edilen dönemin başmüftüsü Ebû Saîd Ferec b. Kâsım İbn Lübb'ün derslerine katılmış olup fıkıh eğitiminin büyük ölçüde ondan almıştır. Hayatı boyunca Gırnata dışına çıkmayan Şâtıbî, Mâlikî âlimlerden; Arap dili, kıraat fıkıh, hadis, tefsir, fıkıh usulü, kelâm, mantık, felsefe ve tasavvuf dersleri okumuştur. Şâtıbî'nin özellikle fıkıh usulüne olan ilgisini ise; Gırnata'da yaşanan savaşlar ve göçler neticesi farklı kültürlerin bir araya gelmesi, çok hızlı sosyal değişim ve gelişmelerin yaşanması, yeni hukuki meselelerin ortaya çıkması vb. etkenler önemli etken oluşturmaktadır. [10]

Kaynaklarda Şâtıbî'nin beş öğrencisinden söz edilir: [11]

Ebû Yahya b. Asım (ö. 813/1410)

Ebû Bekir b. Asım el-Kadı (Ebû Yahya b. Asım'ın kardeşidir) (ö. 829/1426)

Ebû Abdillâh el-Beyyânî

Ebû Cafer Ahmed el-Kassar el-Endülisi el-Gırnati

Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Abdülvahid el-Mücârî el Endülisi (ö. 862/1458) [12]

Şâtıbî, yaşadığı devirde halk arasında yaygınlaşmış hurâfe ve bid'atlerle kıyasıya uğraşmış; toplumunu, Kitap ve Sünnet çizgisinde doğru bir İslâm anlayışına davet etmiştir. [13] Pek çok meseleyi zamanın önde gelen âlimleriyle müzakerelerde bulunmuştur. İlim tahsilinde hep ilk kaynaklara itimat etmiş ve bunu ilim tahsili için gerekli görmüştür. [14]

Şâtıbî İslâmi İlimlerin hemen her şubesinde te'lifi olan bir âlimdir. Eserleri:

El-Muvâfakât fî Usûli's-Serî'a: Fıkıh usûlü eserlerindendir. Detaylıca Muvâfakât başlığında değinilecektir.

Unvânu't-Tarîf bi Esrârî't-Teklîf:

El-Mecâlis

Şerhu'l-Elfiye

El-İfâdât ve'l-İnşâdât

Unvânu'l-İttifâk fî İlmi'l-İştikâk

Makâsidü's-Sâfiye fi Şerhi Hulâsati'l-Kâfiye

Fetâvâ'l-İmâm eş-Şâtıbî

El-İltisâm [15]

2. Şâtıbî'de Asıl/Usûl Kavram ı

Asıl kelimesi sözlükte: "maddî veya manevî olan temeli, esas, kök, dip, bir şeyin esas dayanağı" gibi manalarına gelmektedir. Aslın çoğulu olan usûl, ıstılahta genel olarak râcih, kâide, müsteshab ve delil manalarında kullanılır. [16] Usûlü'l-fıkıh, "fıkıh'ın delilleri", "Fıkıh'a mahsus deliller", "fıkıh'ın delilleri", "hukukun kökleri" demektir [17] . İstılahta; "icmâlî delilleri ve fıkıh istinbatına ulaştıran kâideleri bilmek" şeklinde tanımlanır. [18]

Şâtıbî, "usûl kitaplarında tedvin olunmuş "fıkıhın esasları", şer'î delillerden bahsederken bahsi iki esas üzerine bina eder. Birincisi; Şâr'î tarafından teklif yahut hitâb esası. İkincisi; ümmet tarafından harfiyyen teklife uyma yahut icâbet esası. Şu iki esas itibariyle usûl-ı fıkıh iki kısımdan yani; deliller kısmı ile hükümler kısmından ibaret olur." Açıklamasında bulunmuştur. [19]

Şâtıbî, Muvâfakât' ta fıkıh usûlü için; "fıkıh usûlü kat'îdir, zannî değildir" diyerek bunu; "fıkıh usulünün şeriatın küllî esaslarına dayalı olmasına" bağlamıştır. "Şeriatın küllî esaslarına dayanan şeyler ise kat'îdir" ifadesini, kullanmıştır. Şâtıbî; asl kelimesinin çoğulu olan usûl kelimesini şu manalarda kullanmıştır;

Kitap ve Sünnette ortaya konulan küllî esaslar: "Zarar ve zararlar mukâbele yoktur." Şeklinde verilen diğer örneklerdeki genel hükümler getiren naslar gibi.

Bu kelimeden kast edilen ikinci mâna da; Kitap, Sünnet, İcmâ gibi delillerdir. Bunların da kat'î oluşunda ihtilaf yoktur.

Kitap ve Sünnetten istinbat edilen şer'î hükümlerin çıkarılması sırasında, cüz'î delillerin kendilerine vuruldukları genel esaslardır. İşte bu esaslar usûl ilmini oluşturur. [20]

Şâtıbî burada usûl meselelerinin kat'î olduklarını bu ilk üç delil ve el-Mâzirî'nin el-Kâdıya itirazını red sadedinde getirdiği diğer delilleri ile isbat etmeye çalışmaktadır. Daha sonra şunu söyler; "zannî olanları usûl ilminden çıkarılır" demiştir.

Usûl kelimesini bu mânalarda kullandıktan sonra "fıkıh usûlü; kat'îdir, zannî değildir" beyanını; kesinlik ifade eden manevî istikrâ yöntemi ile açıklar. Çünkü; usûl ilmindeki meselelerin istikrâsı (teker teker gözden geçirilmesi) mümkündür. Bu ikinci beyanını da şu şekilde açıklar; fıkıh usûlü:

Ya aklî prensiplere; bunlar ise kat'îdirler.

Ya da bu şer'î delillerden elde edilen genel istikrâya bağlıdır. Bu da aynı şekilde kat'îdir.

Özetle; "Şâtıbî'nin usûl anlayışının merkezinde yer alan kavramlardan birincisi, "asıl/usûl" kavramıdır. Şâtıbî bu kelimeyi, kendisinde önce fıkıh tarihinde kazanmış olduğu anlamları da kuşatacak şekilde kullanmıştır. Fakat bunlar içerisinde özellikle kast ettiği, manevî istikâ yöntemiyle ulaştığı veya temellendirdiği maksat ve asıllar/ilkelere. [21]

3. Şâtıbî'de Makâsıd Kavramı

Sözlükte "bir şeyi hedeflemek, ona yönelmek" anlamındaki kasd kökünden türeyen ve "niyet, amaç" gibi mânalarda kullanılan maksıd kelimesinin çoğulu olan makâsıd [22] kelimesi terim olarak kanun koyucu olan Allah'ın hüküm koymadaki muradını ve hukuk düzeninden beklediği yararları ifade eder. [23] Fıkıh literatürünü oluşturan değişik eser türlerinde ve özellikle usûl eserlerinde "makâsıdü's-şer'îa, makâsıdü's-şâri" gibi tabirlerle ele alınmıştır. [24] Makâsıdü's-şer'îa; dinin güttüğü, gözettiği gayeler, maksatlar demektir.

Şâtıbî, Muvâfakat'ta makâsıd konusunu iki açıdan ele almıştır;

Şârî'nin maksatları açısından

Kulun maksatları açısından; Şeriatların konulmuş olması sadece hem dünyada hem de âhirette kulların maslahatlarının temini amacına yöneliktir.

Birinci meseleyi de dört ana başlık içerisinde ele almıştır;

Şârî'nin daha başlangıçta şeriatı koymadaki kasdı.

Şeriatı anlaşılacak için koymuş olmasındaki kasdı.

Şeriatı gereğiyle yükümlü tutmak için koymuş olmasındaki kasdı.

Mükelleidin şeriatın hükmü altına girmesindeki kasdı, yani şeriatın yaşanılmak üzere konulmuş olması. [25]

Şâtıbî Makâsıd konusunu 13 mesele altında inceler. Konuya "Şer'î yükümlülükler, yaratılış konusunda gözetilen maksatların korunmasına yönelik"tir diyerek giriş yapar ve Bu maksatları üç kısımda toplar, dördüncüsünün olmadığını söyler ve şöyle sıralar;

Zarûriyyât (onsuz olmayan): zarûriyyâtı da beş konu da toplar; Dinin, nefsin, neslin, malın ve aklın korunması.

Hâciyyât (Onsuz olmakla birlikte bir genişlik ve kolaylık sağladığı için ihtiyaç duyulan)

Tahsiniyyât (Üstün ahlak anlayışına uygun bir davranış göstermeyi sağduyu sahiplerinin hoş karşılamayacağı nâhoş hallerden uzaklaşmayı temine yönelik şeylerdir). [26]

4. El-Muvâfakât

Fıkıh usûlü eserlerinden olan Muvâfakât klasik usûl kitaplarının sistem ve muhtevâsından çok farklı bir yapıya sahiptir. Şâtıbî bu eserinde metodolojik bilgiler yanında daha ziyade kanun koyucunun (şâriin) maksat ve gayesinin hukukî hükümlerdeki rolünü ortaya koymaya çalışmıştır.

İncelendiğine göre eserine önce Unvânu't-Tâ'rîf bi Esrârî't-Teklîf" ismini veren Şâtıbî, daha sonra bir hadiseden dolayı bu ismi el-Muvâfakât fî Usûli's-Şerâa olarak değiştirmiştir. [27]

Muvâfakât, makâsîd kavramı çerçevesinde fıkıh usulü sahasının yorumlanması ve işlenmesi çabasını temsil etmektedir. Makâsîd'in bu şekilde kullanılmasının bir yenilik iddiası taşıdığına farkında olan şer'î hükümlerde kesinliği temin edecek delili tümevarım (manevî istikrâ) yönteminde arayan Şâtıbî, bu çabasıyla İslâmî ilimleri yeniden inşa etmeyi değil kendisine kadar gelen birikimi yeniden ve bütüncül bakış açısıyla yorumlamayı hedeflemiştir. [28]

Muvâfakat 'ın moderne dönemde çok daha yaygın bir metin haline gelmesi ise revaç bulan ictihad ve reform söylemleriyle eserde makâsîd ve maslahat kavramlarına verilen önemin uyuşmasıyla alâkalıdır.

Usulü fıkıh alanında pek çok eser verilmiştir. Fakat El-Muvâfakat 'ın bir özelliği onu sahasında tek kitap haline getirmektedir. Bu da makâsîd'ü-şerâ'a verdiği geniş yerdir. Nitekim kitabının üçüncü bölümü olan "makasîd"i bir cilt hacminde ele almıştır. Başka kitaplarda birkaç sayfaya sığdırılan "hükümlerin gayelerini, dinin maksatlarını" bu genişlikte ve derinlikte ele alıp incelemektedir. Bu özelliği de kendini diğer kitaplardan ayırmıştır. [29]

El-Muvâfakât hem kitabın hem de sünnetin teşrîi maksatlarını en geniş şekilde beyan eder. İnsanın hem zarûrî hem de onların tamamlayıcısı durumunda olan tekmi'î ihtiyaçlarını en ince surette ele alır. Şer'î delillerle insan hayatının birbirleriyle olan ilişkisini en esaslı tarzda belirler.

Usûl âlimleri, şer'î hükümlerin çıkarılması için iki temel şartın bulunmasını öngörmüşlerdir. Bunlardan 1. Arap dilini iyi bilmek 2. Hikmet-i teşrî' ilmini ve şer'î maksatları bilmek. Sahabe ve tabin bu iki özelliğe sahipti fakat onlardan sonra gelen nesilde bu iki özellikte yoktu. Onların, mutlaka Arap dilini kullanan şekillerini gösteren kâidelerle, hükümlerini teşrîinde Şârî'nin maksatlarını ortaya koyacak kâidelere ihtiyaçları vardı. Bu kâidelerin tedvini amacıyla birçok âlimler ortaya çıkmıştır. Âlimlerin topladığı bu kâideler bütününe "usûl-ı fıkıh" adı verilmiştir. Fakat usulle uğraşan âlimler ikinci şartı tamamen ihmal etmişler ve Şârî'nin maksatlarından hemen hemen hiç söz etmemişlerdir. Şâtıbî bu ihmal edilen bomboş sahaya girdi ve hikmet-i teşrî ilmini kurmaya muvaffak oldu. O makâsîdî dört nev'e ayırdı sonrada o nevilere her birini fasıllara böldü. Böylece Muvâfakât adlı eserinde usûl ilminin bu yönünü altmış iki mesele ve kırk dokuz fasıl içerisinde ortaya koydu.

Şâtıbî usûl ilminin ihmâl edilen bu kısmını ortaya koymak, hikmet-i teşrî ilmine vücut vermek, onun kâidelerini ortaya koymak, Şârî'nin şeriatı koymada gözettiği maksatları da içine alan küllî esaslar ortaya koymakla yetinmedi. Bilakis Kur'ân bahisleriyle ilgili ayrıntılara en geniş şekilde daldı ve yaptığı istikrarlarla şeriatın ruhu ile çok güçlü bağlantısı olan, usûl ilmine köklü bir yakınlığı bulunan çok değerli inciler çıkardı. Kitabın başına içlerinde beş fasılda bulunan on üç mukaddime koydu; bunları usûl ilmine giriş için bir esas, onun konularını tesbit ve diğerlerinden ayırmak için birer kıstas kabul etti.

Şâtıbî, herhangi bir hükümde Şârî'nin maksadını anlamak konusunda müctehidler arasındaki ne kadar görüş ayrılığı olursa olsun, şeriatın her hükümde tek bir asla dayalı olduğunu ortaya koymuş ve bu esas üzerine usulle ilgili bir takım küllî esaslar bina etmiştir.

Şâtıbî' nin dört cilt halinde kitabında anlattığı kısım ise; hüküm çıkarmak için gerekli olan vesilenin bir parçası ve müctehidler nasıl hüküm çıkardığı öğreniliyorsa da ancak o fıkıhtır ve şeriat nizamının bilgisidir, onunla teşriin esaslarına vakıf olmak mümkündür. Onun sayesinde Şârî'nin maksatlarını, şer'î hükümlerin esrarını öğrenme imkânına sahip oluruz. [30]

Şâtıbî'nin Muvâfakat 'ta usûl kitaplarında işlenen bahislere yer vermekteki amacı; mutlaka ondan hareketle bir kâide veya bir esas ortaya çıkarmaktır. Bununla birlikte o usûl bahislerinin önemini hiçbir zaman göz ardı etmemiştir. Pek çok yerde usûl kitaplarına atıflarda bulunmuştur. Kitabındaki açıklamalar da onun kaynaklara vâkıf olduğunu, güvenilir nitelikte ve çok sayıda eserden istifade ettiğini göstermektedir. Bununla birlikte isim vererek alıntı yapması nâdirdir. En çok atıfta bulunduğu müellifler sırasıyla Gazzâlî, Fahreddin er-Râzî, İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, Şehâbeddin el-Karâfî, İzzeddin İbn Abdüsselâm, Şâfiî, Bâcî, İbn Hazm, Mâverî ve İbn Rüşd'dür. Hanbelî ve Hanefî kitaplarından nakilde bulunduğu rastlanmamıştır. [31]

Eser, yüksek bir bilgi düzeyine sahip insanlara hitap etmiş. Eserini alışagelmış klâsik usûl kitapları tarzında kaleme almamış, başta usûl ilmi olmak üzere diğer şer'î ve aklî ilimlerde işlenilmiş ve sonuca ulaşılmış konuları ele alarak bunların üzerine eserini bina etmeye çalışmış olması eserin anlaşılmasını zorlaştırmıştır. [32] Neticede İçerik olarak yüksek bir düzeyi temsil etse de dil ve üslûp bakımından geneli itibariyle anlaşılabilir özelliktedir. [33]

Şâtıbî kitabında Mâlikî mezhebi ile Hanefî mezhebini uzlaştırmayı hedeflediği için "uzlaşlar, anlaşmalar" manasında el-Muvâfakât ismini tercih etmiştir. [34]

İlk defa 1302'de (1885) Tunus'ta yayımlanan, Mûsâ Cârullah, Muhammed Hıdır Hüseyin ve Abdullah Dirâz gibi isimler tarafından neşredilen eseri Mehmet Erdoğan Türkçe'ye çevirmiştir. [35]

Türkçeye tercüme edilen kitap beş kısımdan oluşturulmuş;

Maksada ulaşabilmek için gerekli olan ilmî mukaddimeler

Hükümler ile ilgili bahisler

Şer'î maksatlar ve bunlarla ilgili hükümler

Şer'î deliller ve bunlara nisbet edilen konuların genel olarak ve tafsilatlı biçimde açıklanması

İctihâd ve taklidle, bunlardan her birisiyle muttasıf olanlarla ilgili hükümler [36]

Özetle; el-Muvâfakât'ı yazmadaki birinci amacının gaye meselesini işlemek olduğunu belirten Şâtıbî, klasik fıkıh usulü eserlerinde ele alınan konulara makâsıd bahsini ilâve ederek onu usul ilmiyle mezcetmiştir. Kitabının beş ana bölümünden hacmi en uzun olan ikinci bölümünü makâsıd ayırmış, diğer bölümlerde yeri geldikçe bu konuya temas etmiş ve bu yaklaşımıyla dinî-hukukî hükümlerin ele alınış biçiminde yeni bir çığır açmıştır. Onun makâsıd bahsini ele almasındaki temel hedeflerinden biri şer'î hükümlerde kesinliği sağlayacak bir delile ulaşma gayretidir. Aradığı bu kesinliği tümevarım (istikrâ) yönteminde ve bu yöntemle ulaştığı şer'î gayelerde bulan Şâtıbî, fıkıh usulü ilmine getirdiği bu yeniliğin bid'at olarak nitelendirilmesinden çekinerek eserinde izlemiş olduğu yöntemin Kur'an ve Sünnet'e, Selef'in ve daha sonraki İslâm âlimlerinin anlayışına uygun olduğunu, hatta kendisinin bu yolla Mâlikî ve Hanefî usulünü uzlaştırdığını belirtmiştir.

Şâtıbî'ye göre fıkıh âlimlerinin düştükleri hatalar, daha çok ictihad ettikleri konuda şâriin gayelerini gözden kaçırmaları neticesinde meydana gelmektedir. Bu sebeple şâriin hükümleri vazetmedeki gayeleri bilinmeden fıkıh bir bütün olarak kavranamaz ve bu durumda cüz'î deliller parçacı bir yaklaşımla temel esaslara ters düşecek biçimde yorumlanabilir. [37]

Sonuç

Şâtıbî'nin usûl geleneği içerisinde Muvâfakât eseri ile özellikle makâsıd konusu açısından görüşleri ile önemli bir yerinin olduğu görülmektedir. Muvâfakât eserinin usûl-ı fıkıh alanında okuma yapmak isteyenler için okunması gereken en temel eser olduğu kanaatine de varılmıştır. Şâtıbî bu kitap ile ilim tâliplerinin taassuptan kurtularak İslâm'a bütüncül bakış yapabilmeleri, dinin bir düzen içinde her şeyi olması gereken yere koyduğunu görebilmeleri ve hayatın her alanını kucaklayan bir din anlayışı kazanabilmeleri açısından önem arz etmektedir.

İslâm ilimlerini yeniden inşa etme değil daha çok mevcut olanı anlama ve koruma amacıyla hareket etmiştir. Bu ilmin içerdiği kuralların belirlenmesinde yöntem olarak tümevarımı (istikrâ) esas alan müellif fıkıhın sağlam esaslar üzerine kurulması için fıkıh usulünün kesin olması gerektiğini ileri sürmüştür. Eserin ağır bir dilinin olmamasına rağmen Muvâfakât'ın diğer şer'î ve aklî ilimlere atıflar ihtiva etmesi ele aldığı bazı konuların anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Son olarak Şâtıbî ile Şâri'in maksatlarını, şer'î hükümlerin esrarını öğrenme imkânına sahip oluruz.

[1] Ahmed er-Reysûnî – Ali Hakan Çavuşoğlu, "Şâtıbî", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/373. [2] İmam eş-Şâtıbî, el-İ'tisâm, çev. Ahmet İyiBildiren, (Konya: Kitap Dünyası Yayınları, 2011), 1/7.

[1] Ahmed er-Reysûnî – Ali Hakan Çavuşoğlu, "Şâtıbî", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/373.

[2] İmam eş-Şâtıbî, el-İ'tisâm, çev. Ahmet İyiBildiren, (Konya: Kitap Dünyası Yayınları, 2011), 1/7.